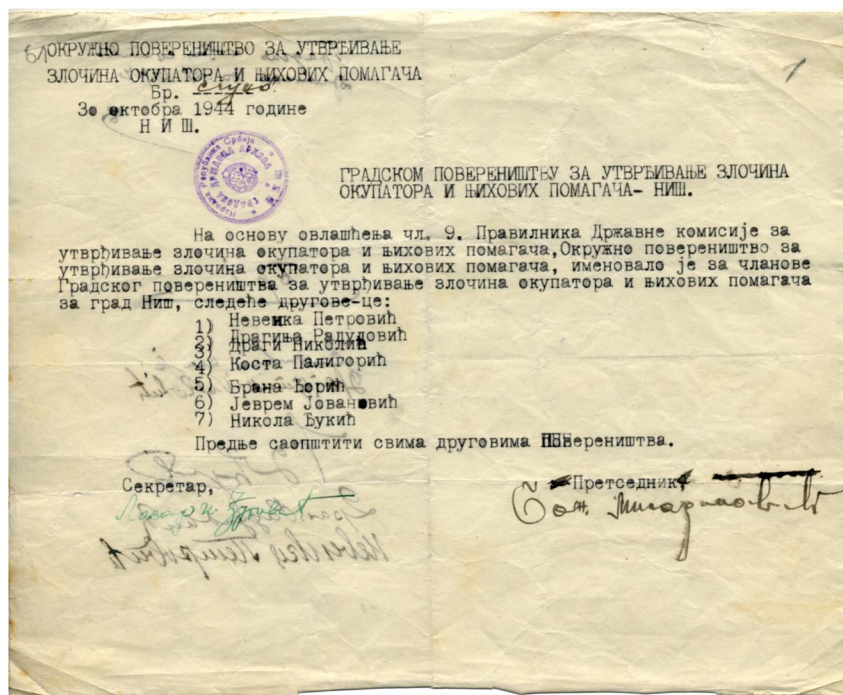

УДК 930.253 : 341.322.5 (497.11 Ниш)“1944/1947“

ОКРУЖНО ПОВЕРЕНИШТВО ЗА УТВРЂИВАЊЕ ЗЛОЧИНА ОКУПАТОРА И ЊИХОВИХ ПОМАГАЧА НИШ (1944-1947)

Велика антифашистичка народно-ослободилачка скупштина Србије донела је 12. новембра 1944.године Одлуку о успостављању Земаљске комисије Србије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача "у циљу утврђивања одговорности, проналажења и предавања суду свих лица која су, у својству окупатора или њихових помагача одговорна за учињене злочине над народом Србије".¹ Председништво Народне скупштине Србије ће, на основу те Одлуке, неколико месеци касније 15. августа 1945.године именовати чланове Земаљске комисије.² Комисија је имала четири члана, а чинили су је

Миодраг Станковић, раније члан Суда за суђење злочина и престапа против српске националне части, Реља Поповић, адвокат, Славољуб Срећковић, сликар и Љубо Лазаревић, радник – сви из Београда.

Земаљска комисија је доносила Одлуке о утврђивању злочина, а подацима су је снабдевале градске, среске и окружне комисије. Таква комисија за нишки округ формирана је пре завршних борби за ослобођење Ниша – на слободној партизанској територији у селу Липовцу 8. октобра

Одлука о формирању-именовању чланова Градског повереништва за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача

¹ Службени гласник Србије, I-II, бр. 1/1945, стр.6

² Службени гласник Србије, I-II 1945, бр. 26, стр.388

1944.године. По налогу окружног народноослободилачког одбора формирана је Окружна комисија, која је касније прерасла у Повереништво за утврђивање ратних злочина. Чинили су је Коста Јовановић, управни референт окружног народноослободилачког одбора, Божидар Миладиновић, земљорадник из Сићева, а из Ниша професори Лазар Ђуровић и Богдан Боњанин, новинар Стојиљко Стојиљковић и судија Урош Видовић.³

У ослобођеном Нишу формирано је Градско повереништво за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача 30.октобра 1944.године.⁴

Градско повереништво је преко Градског народног одбора и његовог пропагандног одсека учестало позивало грађане да што хитније доставе податке о ратним злочинима окупатора – у архивском фонду под сигнатуром КОЗАРА Историјског архива Ниш сачувано је на десетине захтева да се грађани "преко микрофона, скупштина, зидних новина, чак и преко добоша" обавесте да Повереништву у улици Лешјаниновој 8/1 у Нишу пријаве злочине окупатора, уз назнаку да ће "свако неодазивање позиву бити најстроже кажњено".⁵

Упутством Земаљске комисије Србије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача од 2.12.1944.године детаљно је објешњено шта се сматра злочином: убиство, телесна повреда, злостављање, интернирање, осуда, хапшење, силовање, пљачка, паљевина, бомбардовање мирног становништва с циљем истребљења, набавка средстава за извршење злочина, иселјавање и пресељење мирног становништва из места у место, одузимање или оштећење приватне, народне или државне имовине и осталих добара (културних или уметничких дела, историјских споменика и др.), као и сва дела којима су злостављани појединци или маса, уништена имовина или друга добра или радње којима се помагало извршење ма којег од таквих или сличних дела.⁶ Дата је и дефиниција злочинаца: "окупаторски злочинци су сви страни држављани који су, било у саставу непријатељских војних јединица или цивилних установа и организација, било појединачно вршили ове злочине. Злочинци помагачи окупатора су сви југословенски држављани, без обзира на њихову народност, који су, помажући непријатељу, непосредно или посредно, вршили набројане злочине."⁷

Градско повереништво поделило је на хиљаде образаца за опис злочина и на основу пријава грађана и података, у спискове ратних злочинаца најпре су били уписани команданти немачких окупаторских јединица, по чијим су наређењима извршени масовни злочини над народом нишког краја. За ратне злочинце проглашени су: пуковник Фрајхер фон Ботмер, командант фелдкомандантуре 809 од априла 1941. до 1943. године, као и његови заменици Хофман и Фен, доктор Едуард Ханке и доктор Дитрих, виши ратни саветници, крајскоманданти – мајор Милер, барон фон Вајс, такође мајор и капетан Бертелезен, шефови Гестапоа у Нишу – Енгелман, Хамер, Бранд и Винеке, који су уједно били и команданти немачког концентрационог логора у Нишу.⁸

Према карактеристици нишких фелдкоманданата коју је саставио Фридрих Трој, тумач нишке општине 1945.године, шеф Гестапоа у Нишу од јуна 1944. до октобра 1944.године, правник из Хамбурга – Винеке био је "најсталоженији, најхладнокрвнији, али и најкрволочнији фанатични национал-социјалиста, код кога су интервенције ретко успевале".⁹

³ Историја Ниша III, стр.129

⁴ ИАН, Козара, К-1,бр.50-61

⁵ ИАН, Козара, К-3, док.бр.397,398,399.

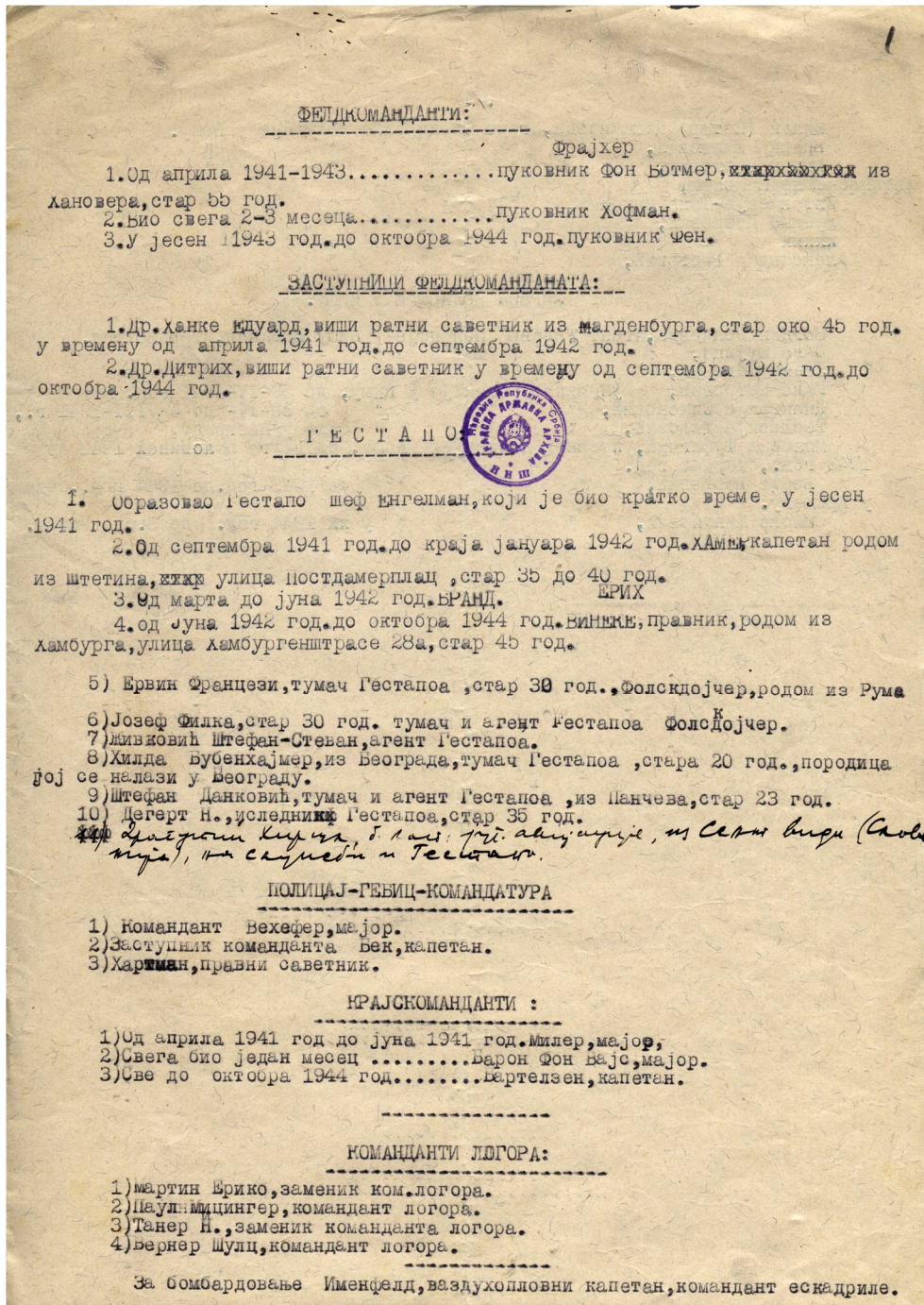
⁶ ИАН, Козара, микрофиш 74 S, К-1

⁷ Исто

⁸ ИАН, Козара, К-3, бр.143 – 472, док.бр.149

⁹ ИАН, Козара, К-4, бр.695

Занимљиво је да ће се и сам аутор ове карактеристике – професор нишке гимназије доктор Фридрих Трој наћи на списку пријављених за злочин реквизирања куће адвоката Стевана Стаменковића из Ниша за потребе окупаторског Лектората немачког језика.¹⁰

Извод из списка команданата фелдкомандантуре 809 Ниш

¹⁰ Исто

На дан 31. маја 1945 г. Градском повереништву Земаљске комисије за
утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Нишу - престане Дунав Антић, ул.
Требњивска бр. 49 из Нина те поднесе следећу

ПРИЈАВУ:

I. Злочинац Пуковник Фрајхер Фом Ботмер
стар _____ год. Немац по занимању Фелдкомандант у Нишу.
II. Злочинац Јован Чемерић
стар 54 год. Србин по занимању Претседник Градског поглавар-
III. Злочинац Винкеи Н., правник из Хамбурга, ул. Хамбургенштрассе 28а
стар _____ год. Немац по занимању неФ Гестапоа у Нишу.
IV. Злочинац Мирко Дивановић,
стар 40 год. Србин по занимању неФ Специјалне полиције.
V) Злочинац Један стражар Управе полиције у Нишу - непознатог
стар _____ год. _____ по занимању _____
VI) Злочинац Нукмајстер Јанко, из Нина
стар _____ год. Србин по занимању неФ агената Упр. полиције у Нишу
VII) Најцен Н. Е., стар 50 год., Немац, неФ утовара и претовара орга-
низације Тот на Железничкој станици у Зајечару.
VIII) Урлих Н., неФ утовара и истовара и магационер организације
Тот на Зајечарској станици.
IX) Технички неФ организације Тота у Бору-Обербаулајтер Бургер.
X) Организациони дисциплински неФ организације Тот у Бору, Шмолка
Н., Немац.

Злочин је извршен у _____ Нишу _____ истој
истог _____ општини _____

среза _____, Дана 20. јула 1943 г. на следећи начин
У јуну месецу 1943 год. изашла је објава Нинке општине да
мункари рођени почев од 1907 на намене да су духи да се јаве Градском
поглаварству ради упута на обавезан рад у Бору. Између осталих следећући
овом позиву обзиром на су санкције биле догор ко се не одазове позиву
јавио сам се и ја, на пошто су ме лекарски прегледали и утврдили да сам
способан у јуну месецу 1943 год. упућен сам на групом 40 других људи
у Бор на сја одатле пребачени за Зајечар на рад на Зајечарској желез-
станици. При поласку из Нина ва Нинке општине добио сам једне дрвене
покуле, и један хлеба. Наше власти упутиле су нас на овај рад вероватно
по наређењу немачких војних власти и то злочинаца наведених у пријави
под I, III, а извршили су ово наређење злочинци под II, IV, V и VI из при-
јаве.

На принудном раду провео сам седам месеци за сво време сам био
на Железничкој станици у Зајечару на рад. Посао који сам радио био је
разноврстан, ка наиме, утоваривао сам песак, мине, стоку, бензин, сламу,
кукуруз једном речи разноврсну робу, а која је ишла у разне правце. Што се
тиче раднога времена није било прецизирано, т.ј. рад смо почивали
рано ујутру са прекидом од једног сата за ручак на би даље радили до
8 часова увече, док би дошла а кад би стигла роба у већој количини, и до
12 сати увече. Спавали смо у једној касарни која је од железничке станице
удаљена 10 до 15 минута, где смо имали кревете, сламарницу и пебад. Што се
тиче хигијенских услова живота у овој касарни то смо сами одржавали
својим средствима. Од Немаца смо добијали врло ретко сапу и друге
хигијенске потребе. Што се тиче хране иста је била осредњег квалитета,
и састојала се ујутру из кафе са једним парчетом хлеба од 150 грама,
на подне од пасуља, кромпира или неке чорбе са или без меса. Месо смо
имали највине два пута недељно. Што се тиче слободног времена није нам
ограничавали времена те смо у слободним часовима могли да идемо где је
ко хтео, изузев оних који су крали и који нису хтели да раде. Злочинци
Најцен и Урлих при назиравању често су тукли људе који су мало слабије
радили терајући их да свом снагом своје моћи раде. Из наше партије нико
није отишао у логор, али за време мог бављења на принудном раду отерао
./.

Жртва злочина је _____ рођен у _____
среза _____, жиби у _____, стар _____ год. по занимању _____
брачно стање _____ народност српска, бере _____ издржавао _____
_____ иза своје смрти оставио _____

Докази: _____

Напомена: _____

у 1322-1
Врши

Секретар,

Оберавају: Члан Град. повереништва,

Члан Н.С.О.О.

Један радник јер вине пута бекао на је ухваћен.

Што се тиче накнада оне су биле врло слабе и после одбитака кретале су се од 5 до 7 динара на сат са којим новцем нисмо могли обзиром на скупоћу која је владала ни најосновније своје потребе да задовољимо.

Због мог принудног рада претрпео сам моралну и материјалну штету и то моралну, прво, што сам морао да радим за Немце као непријатеља и друго у сталном страху да се због људи разних немачких надзорника отидем у Штрафлагер у Бору или пак да будем депортиран на принудни рад у Немачку. Што се тиче материјалне штете иста се је састојала што сам ипак није био обавезан да радим на станици и нисам могао за себе привређујем, одело ми се је поцепало од рада и друго нисам добио и на послетку велики део новца што сам имао као уштеђевину потрошио сам за време бављења на овом принудном раду.

На име оштетног захтева за све напред изложено и то како за материјалну тако и за моралну штету тражим по 50.000-дин. предатних за сваку, те молим Повереништво да се и оно сагласи са висином истакнутог оштетног захтева.

Жртва злочина је Душан Антић, из Ниша, стар 48 год., бере право-славне, рођен у селу Мечковцу, среза Пчињског, општине Тесловачке, по занимању занат, ожењен, Србин.

Доказ: Глигорије Теофиловић, из Ниша, ул. Голубачка 2а и Чедомир Крстић, из Ниша, ул. Кастирићева бр. 5

Антић Душан

Оберавају стим да се и ово Повереништво сагласи са висином истакнутог оштетног захтева.

Референт,

Члан Градског повереништва,

Члан Г.Н.О.,

20/11

Пријава Душана Антића из Ниша против припадника нишке фелдкомандантуре због принудног рада

Фонд КОЗАРА садржи на десетине пријава за хапшења, злостављања, одвођења у логор на Црвеном крсту – пракса узимања талаца трајала је све време рата, грађани су трпели свакојака малтертирања о којима су илустративно посведочили у пријавама против Мирка Живановића, шефа Специјалне полиције у Нишу, Винекеа – шефа Гестапоа, Милорада Туфегџића – управника полиције у Нишу, Јована Чемериџића - председника Градског поглаварства, пуковника Фрајхера фон Ботмера-шефа фелдкомандантуре 809 у Нишу¹¹ и многих других.

Мирко Живановић, шеф Специјалне полиције у Нишу пријављен је Земаљској комисији током 1945 године за 225 злочина што се види из списка пријављених “окружних и средских начелника, предстојника полиције и полицијских службеника са територије округа нишког за које се зна или претпоставља да су у иностранству”. За Мирка Живановића у овом документу констатује се да је “сада у Немачкој”¹² Међу педесет сачуваних одлука земаљске комисије о утврђењу злочина четири се односе на Мирка Живановића.¹³

О стрељањима на Бубњу у фонду КОЗАРА сачуван је документ - сведочење очевица Милана Обрадовића, који је у то време био вршилац дужности управника Казненог завода у Нишу. По његовом сведочењу, 16. фебруара 1942. године, Гестапо је наредио попис свих осуђеника које су затим камионима одвезли на Бубањ и стрељали. Чиновници у Заводу установили су број од 584 стрељаних.¹⁴ Стрељања на Бубњу помињу се и у извештају - елаборату о страдању Јевреја у Нишу.¹⁵ Пре рата у Нишу је живело око 100 јеврејских породица са око 350 чланова. За време окупације, само су четири лица остала код својих кућа – реч је о четири жене Јеврејке које су биле удате за хришћане. Из концентрационих логора ниједан се Јеврејин није вратио – фебруара 1942. године стрељано их је 343. Јеврејске жене и деца, после боравка у логору на Црвеном крсту отерани су на Сајмиште у Београду – поновна масовна стрељања Јевреја уследила су јула 1942. године, а затим и појединачна стрељања заједно са Србима. Тек, средином 1943. године од нишких Јевреја у логору остала су само два лица – доктор Пијаде и инсталатер Грос. Крајем те године и они су стрељани. Овај извештај истиче злочиначку и нечасну улогу нишких фолксдојчера, који су проказивали Јевреје и пљачкали њихову имовину – именом и презименом поменути су Карло Унгар и Штефан Живковић, оба агенти Гестапоа.

Иначе, уочи рата, Ниш је указао гостопримство и примио 24 породице немачког порекла – фолксдојчера са око 80 чланова породица избеглих из других земаља пре него што су их Немци окупирали.¹⁶ За време окупације број фолксдојчера се повећао, па их је у Нишу било настањено 150 породица са 320 чланова. Већина њих били су ангажовани као стручњаци у нишким предузећима и радионицама. За време рата сви, сем једног – Унгар Франца, који је по ослобођењу пришао народноослободилачкој војсци, држали су се крајње непријатељски према народноослободилачком покрету. У нишком Гестапоу била су три фолксдојчера, у фелдкоманди четири, а у крајскоманди два.¹⁷

¹¹ ИАН, Козара, К-4, бр.472

¹² ИАН, Козара, К-5, бр.810-842

¹³ ИАН, Козара, К-4, бр.88

¹⁴ Исто

¹⁵ Исто

¹⁶ Историја Ниша 3, стр.129

¹⁷ ИАН, Козара, микрофиш 74 Т или К-1, бр.49, док.148

У.П. 2074/41

Канцелар.

ОКРУЖНОМ ПОВЕРЕНИШТВУ ЗА УТВРЂИВАЊЕ РАТНИХ ЗЛОЧИНА
ОКУПАТОРА И НИХОВИХ ПОМАГАЧА

Н и ш .

У вези налога Земањске комисије од 24-VII-1945 г.У.бр.5272 и тра-
жења тога Повереништва У.бр.1543 од 25-VII-1945 г., ово Повереништво подно-
си следећи извештај:

ДРЖАЊУ И ЗЛОЧИНИМА ДОМАЊИХ НЕМАЦА-"ФОЛКСДОЈЧЕРА"
НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА НИША:

1) До 6-IV-1941 год. на подручју града Ниша живело је укупно 24 поро-
дице "фолксдојчера" са 80 чланова.

За време окупације број породица "фолксдојчера" повећао се на
150 са око 320 чланова.

Ово повећање настало је придоласком тих породица из Македоније и
Војводине.

2) Данас на подручју града Ниша "фолксдојчера" нема.

3) Све породице "фолксдојчера", које су за време окупације и пре ра-
та биле у Нишу, - напустиле су Ниш још за време окупације, тачније пред са-
мо ослобођење града Ниша.

Сеобу тих породица извршиле су Немачке власти у главном у међувре-
мену од априла до августа 1944 године.

4) Од "фолксдојчера" са подручја града Ниша нема ниједног ни на сло-
боди ни у логорима, пошто су сви напустили и побегли из Ниша пре ослобође-
ња.

Један једини изузетак постоји са Францом Унгаром, који је ~~то~~ ослобо-
ђењу ступио у редове Народно-ослободилачке војске.

5) Од "фолксдојчера", настањених на подручју града Ниша, до сада је
оглашено за ратне злочинце одн.народне непријатеље 5 лица.

Од ових злочинаца ниједан се не налази у рукама наших власти. Сви
су у бекству. Боравиште њихово непознато је.

6) Од ~~ниједних~~ "фолксдојчера", са подручја гр.Ниша, ниједан није из-
веден пред суд са разлога што су у бекству.

7) У погледу стања и држања ~~НИШКИХ~~ "ФОЛКСДОЈЧЕРА" пре рата т.ј. до 6-
IV-1941 год.стање је следеће:

а) Већина тих "фолксдојчера" били су стручњаци-занатлије запослени по
приватним предузећима и државним предузећима: Жељезничкој радионици, Ложио-
ници и Мостовској радионици;

б) Имовног су стана били осредњег. Већина је од њих примала принадлеж-
ности знатно веће од домаћих радника.

в) Политички се нико није нарочито истицао. Већина је била уз режим,
бар су се тако испољавали.

г) По припадности ранијим партијама већина је била уз ЈРЗ.

д) "Културбинд" или других таквих немачких организација

у Нишу није било. Повезаност "Фолксдојчера" у Нишу огледала у њиховој повезаности и припадности КАТОЛИЧКОЈ ЦРКВИ. Већина их је била католичке вере.

б) Националсоцијалистички утицај почиње да продира и да преовлађује у круговима "Нишких фолксдојчера" скоро од првих дана Хитлеровског режима. Тај утицај је био толико јак, да је захватио скоро све "фолксдојчере".

в) Никакве Немачке штампе у Нишу није било. У колико су штампане ствари долазиле из других места, то су биле у главном едисије хитлеровске идеологије и пропаганде.

г) Везе Нишких фолксдојчера са Немачком показују се у главном од првих година Хитлеровског режима. Тек од тада примењено је одлажање појединаца у Немачку разним "пословима".

д) Немачких привредних предузећа као "Аграрија", "Хабег" и др. у Нишу није било.

е) Од Нишких фолксдојчера није било људи који би се истicali као политички или културни прваци, нити пак као вође спортских и гимнастичких друштава.

ж) Од Нишких фолксдојчера није било и таквих који би су се одушили фашистичком утицају. Напротив, сви су подлегли том утицају.

з) За време рата државе "фолксдојчера" у Нишу било је осорно и намтљиво.

Сви су бавили црном берзом. Уживали су разне новостите у погледу личног превоза и преноса ствари. Ревносно су се одазивали мобилизацијом позову. Носили ознаке о својој припадности. Сарађивали су са окупатором на свима пољима и секторима. Петоколониаштво се показивало на сваком кораку. Претили су и достављали властима све податке. Нико се није резервисао држао. У колико је који од њих био уздрљивији од осталих, то је било врло незнатно одвајање.

Државе према нашем живљу било је непријатељско. Особита се мржња испољавала према Јеврејима и Циганима.

Државе према Народно-ослободилачкој борби било је изразито непријатељско. Сем једног јединог "фолксдојчера Франца Унгра, који је ~~у~~ ~~не~~ ослобођењу ступио у редове НОВ и који је показивао и за време окупације извесне симпатије према НОП-у, нико од Нишких фолксдојчера није учествовао у НОП-у, нити је показивао на какве симпатије или бер трпељивост. Напротив сви су јасно изражавали мржњу.

Нишки "фолксдојчери" искористићавали су окупацију у своју личну корист куповином Јеврејске покретне имовине, разграбљивањем Јеврејских радњи и добијањем разних концесија и лифериција.

9) Сви Нишки фолксдојчери учествовали су окупаторском апарату било као војници, било као Гестаповци, било као службеници разних установа. Тачан број учешћа у појединим јединицама немогуће је утврдити. У главном, сви до 35 године, у колико нису били ослобођени због стања здравља, били су у војним формацијама, а остали по установама војничке природе.

У Нишком Гестапо-у било је 3 Нишка фолксдојчера. У фелдкоманди 4, а у Крајскоманди 2.

Других података у погледу овог питања нема.

10) У погледу случајева тихих ратних злочина, издајства, петколониаштва и т.с. нема конкретних података. У главном, може се узети као тачно: да су Нишки фолксдојчери на служби у Гестапо-у и фелдкоманди одговорни као учесници у масовним убиствима на Губњу, плачки Јеврејске имовине, и говену припадника К.П., НОП-а и других грађана против којих је вођен поступак.

Оскудност података у овом погледу потиче отуда, што су немци радили тако, да се није могла о свему имати права слика и водити тачна евиденција.

СМРТ ФАШИЗМУ-СЛОБОДА НАРОДУ.

12-VIII-1945 г.

Ниш

Секретар.

[Handwritten signature]

Претседник,

[Handwritten signature]
14.8.45
19/10/45
19/10/45

Извод из извештаја о држању и злочинима домаћих Немаца фолксдојчера на подручју града Ниша

Из извештаја о држању и злочинима домаћих Немаца на подручју града Ниша од 12. августа 1945. године види се да је ратним злочинцима, односно народним непријатељима проглашено петоро фоксдојчера, али ниједан није изведен пред суд. Нико од њих, наиме, није сачекао ослобођење – побегли су са немачком војском.

Архивски фонд КОЗАРА садржи пријаве против злочина бугарских окупатора у пиротском крају (491 предмет), пријаве против злочина одреда бугарских војника, бугарског војног суда из Ниша и бугарске канзнене експедиције у селима Моравског среза – 94 предмета, и на десетине пријава злочина које је, такође на овом подручју починила немачка казнена експедиција. У архивској грађи овог фонда сачуван је и траг о злочинима руских белогардејаца о чему сведочи 15 предмета, као и велика количина пријава злочина Српске државне страже Владе Милана Недића. Први командант Окружне српске државне страже у Нишу био је потпуковник Филип Димитријевић, против кога је поднето на десетине пријава за учињене злочине. За његово име, уз остала – Васа Одојић, Мирко Живановић и бугарски агент Зоран Н., везује се убиство Данице Николић-Лале 15. августа 1943. године у близини села Хума.¹⁸

Рађена дана 16 новембра 1944 год.
у Нишу од стране Градског повереништва за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.

Престале овом повереништву друг Драгутин Николић, казаније из Ниша, на подноси следећу:

ПРИЈАВУ

Злочинци : Зоран Н. бивши агент ~~XXXXX~~ бугарских окупатора и владетца Васа Одојић, поласитио у Недићеву војску са отацем у ул. Васа Чапачевића у Нишу. Мирко Живановић бивши шеф специјалне полиције у Нишу, жена Аце Митића бившике Бел. полиције Ниш, и два војника Недићеве војске ~~XXXXX~~ имена непозната, који су били у поштву Одојићевом:

Починили су злочин у близини села Хума, општина шумске, орањешког, на дан 15 августа 1943. године што је Зоран, сарађивао са припојом партизана у Нишу извесно време, и дана 23. 11. 1943. год. олео је одр партизане, такода су сви били похапшени и то: Мила Борђевић Ђибана Н. и два Одојева, их Једена Главашки, Аце Митић Живановић Даничић, бивши кол Пејчић, ток је Даница Николић - ДАЛА, успела да побегне у шуму. На дан 15 августа 1943 год. Даница Николић-Лале, кћи партизана, носећи санитарски збојнички материјал из Ниша, за партизана у шуму, у поштву са још двојицом партизана, преобратила је од Васа Одојића и неговне пратње од два војника, и у бојби која је вођена код моста у близини села Хума. Даница је поживела, ток су партизани успели да се одвоје, Даница је Зоран провао и ухапшио, и негово-ривши жену Аце Митића и њому је послао да заповеди свој отац, материјалну помоћ од партизана, те је тек она успела да запови партизанском припоји, ток је спигао Васа Одојић са пратњом, напос партизана том придиком убио Даницу. Дана пријавиоца Делорана Николић и сарађивао Драгута Милошевић и сви мајило Николић заповеди су лан покојне Данице, од Мирко Живановића управника специјалне полиције да испу осудата што је много олео са рачима : Она је партизанка кој која је мајан револвер, и она мора као и сви остали ~~XXXXX~~ да се осудата на Бугоју.

Жртва злочина је : ~~XXXXX~~ Даница Николић звана Лала, рођена у Нишу, живи у Нишу, среза шумског, стара 22 год. студент агрономије, ксудата, народности српске вере православне.

Докази : Искан сведока Јовановића Н. из Хума, кога ће пријавиоц сам привести.

НАПОМЕНА: Од лица која су похапшена издана од стране Зорана Мила Борђевић, Једена Главашки и живорат четински су стрељани од стране окупаторске власти и сачувани, ~~XXXXX~~ Мила у близини селота Лагера и друга два на Бугоју Ђибана Н. и Аце Митић налазе су у немачкој на прикупном рачу.

С В Е Р А В А Ј У : ~~XXXXX~~ Потпис, Драгутин Николић

Секретар, Чл. Пр. П. О. О. Члан Градског повереништва

За овим је истога дана привелен Коота Јовановић, земљ. из Хума на дејава; ~~XXXXX~~ што је ~~XXXXX~~ св. закљиче, ксудата:

На дан 15. августа 1943. год. нешто пре 10. часова пре почне пошла је кол моје куће пок. Даница Николић зв. "ДАЛА" са још двојицом другара партизана, особом понела санитарски материјал за партизане. Кол моје су куће ружела, па су око 10. сати пошли у шуму та овај материјал разеле јетницама. Вилео сам пок. Даницу са њене два

Извод из пријаве Драгутина Николића против злочинаца одговорних за убиство Данице Николић-Лале

¹⁸ ИАН, Козара, К-1

Даница Николић – Лала, студент агрономије из Ниша, члан Месног комитета КПЈ у Нишу, задужена за СКОЈ, касније борац Озренског партизанског одреда истицала се великом храброшћу у најтежим условима рата и прогона. Погинула је у 22 години. Један трг у Нишу донедавно је носио њено име. Фонд КОЗАРА садржи и предмет о убиству Христине Маркишић – Тине у Каменици 1944.године.

Од укупно 15 кутија архивске грађе фонда КОЗАРА једна се - кутија број 9, односи на пријаве злочина четничких команданата Николе Калабића и Драгутина Кесеровића, почињених у селима Моравског среза. Кутија садржи 123 предмета – пријава, исказа сведока, доказа за учињене, најчешће пљачкашке походе Калабића и 149 предмета који сведоче о злочинима Кесеровића.

Рађено дана 23 новембра 1944 год. *206*
код Среског повереништва за утврђивање
злочина окупатора и њихових помагача, на
територији среза Моравског — у селу _____
Врћеновица

ИСПИТ СВЕДОКА

По кривници Никола Калабић, командант одреда Д.М.
из _____
За злочина дела Пљачка

I С В Е Д О К

1
ОПШТА ПИТАЊА
Зовем се Милун Живадиновић
из Врћеновице
стар 49 год. не-ср-
дан, вере православне.

2
НА СТВАРНО ПИТАЊЕ КАЗА:
Августа месеца дошла је у наше село војска Николе Калабића и хтео а у потеру за партизанима, дошла је и у кућу Миливоја Торђевића и теретећи га за партизанског пријатеља и сарадника одљачкала га са, 1 коњ, 1 ам, са приборим, 2 дебеле свиње, 135 кг. дувана, 15 кг масти, 2 пара купљеног одела, 3 креветска чаршава, 2 пара ципела, 4 пара чарапа, 2 кошвје, 30 кг. ракије, 1 цепни сат, 1 кишни мантил, 3 кг. вуне 30кг. сира посућа и још неких ствари.
Ништа више немам да кажем.

II С В Е Д О К

1
ОПШТА ПИТАЊА
Зовем се Живојин Грвјић
из Врћеновице
стар 55 год. не-ср-
дан, вере православне.

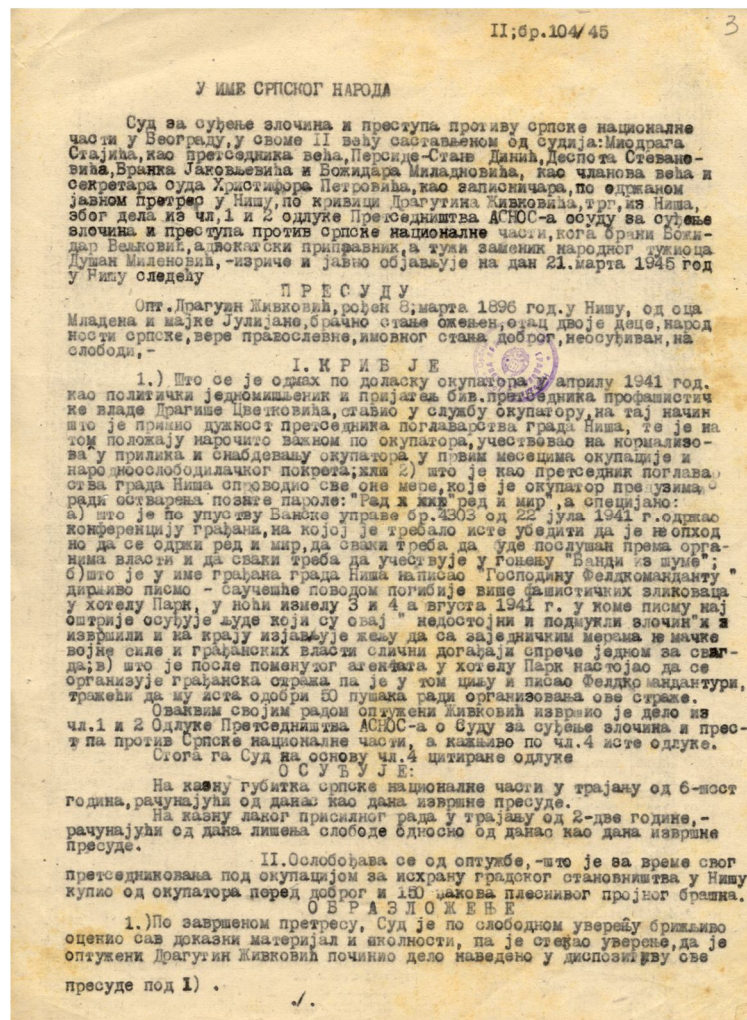
2
НА СТВАРНО ПИТАЊЕ КАЗА:
И мени је познато да је мој се, ак одљачкан од стране војске Николе калабића команданта и да су му том приликом однели, 1 ам, 1 коњ, 2 дебеле свиње, масти, кошвје, ципеле, чарапе, кишни мантил и друге ствари.
Ништа више неznam да кажем.

Писмен сам.
Живојин Грвјић

Секретар, Милан... Оверавају: Ч. С. Н. О. О., Живојин Грвјић Претседник, М. Шенковић

Испит сведока о злочинима Николе Калабића у селу Врћеновици, срез Моравски

Кажњавањем преступа против српске националне части, односно за сарадњу, помоћ и услуге окупаторима, посредну или непосредну пропаганду фашизма, бавио се Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части. Фонд садржи симболичан број таквих предмета и само једну пресуду. У име српског народа, она је 21. марта 1945. године изречена Драгутину Живковићу, председнику Поглаварства града Ниша. Због сарадње са окупатором, II веће овог суда у Београду, по одржаном јавном претресу у Нишу осудило је Живковића на казну губитка српске националне части у трајању од шест година и на казну лаког присилног рада у трајању од две године. Пресуда – крив је, уследила је зато што је "председник Градског поглаварства Ниша примивши се дужности у првим месецима окупације помагао окупатору у снабдевању и успостављању рада, реда и мира на начин који је окупатору одговарао, а посебно убеђивањем грађана на конференцији 22. јула 1942. године да треба да буду послушни према органима власти и да сваки учествује у гоњењу банди из шуме".¹⁹ После атентата у хотелу "Парк", у ноћи измеђи 3. и 4. августа 1941. године, Живковић се, у име грађана Ниша, огласио дирљивим изразом саучешћа фелдкомандантури због погибије више фашистичких злочинаца, каже се у образложењу пресуде.

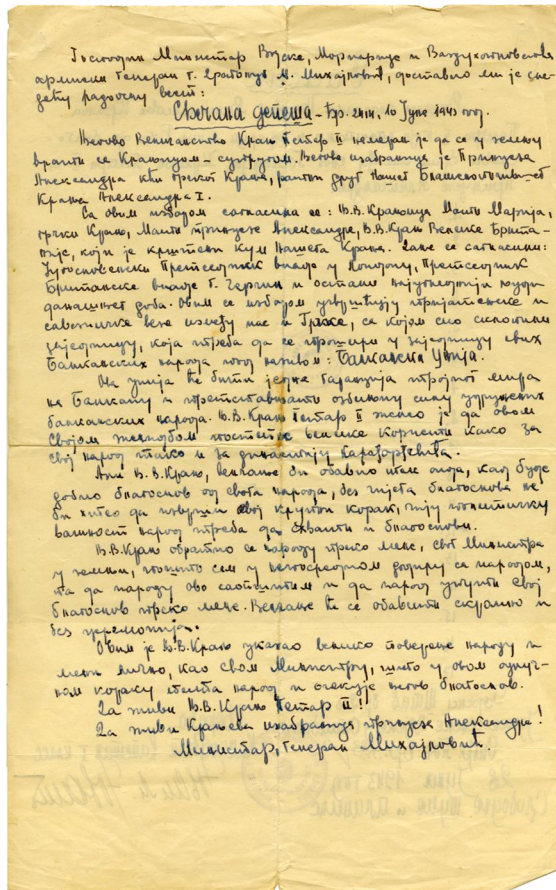
Извод из пресуде Суда националне части Драгутину Живковићу, председнику Градског поглаварства у Нишу

¹⁹ ИАН, Козара, К-2, бр. 73

У фонду се налази документација о суђењу Јовану Петровићу, фотографу из Ниша, јер је по исказима сведока био искључиво немачки фотограф, о чему је илустративно сведочио натпис на његовој радњи "Вермахтфото". Петровић је запосео радњу Исака Мендела, који је као Јеврејин убијен, присвојио фотографску апаратуру свог ортака и свима претио фелдкомандантуром хвалишући се својим везама. Из исказа сведока Гагулића следи да је на војном суду Петровић осуђен на две године принудног рада и пет година губитка српске националне части.

Пријаву против Бранка Ранђеловића, каменоресца из села Радмировца, срез Сврљишки, који је био оптужен да је, као љотићевац, проказао симпатизере партизана – месног учитеља и два сина месног свештеника – јавни тужилац Округа нишког је одбацио. "Проведеним поступком није се могло утврдити да је окривљени пријавио сараднике НОП-а из села Радмировца. Исказима сведока утврђено је да је и он хапшен и тучен од стране добровољаца" - наводи се у решењу о обустави даљег кривичног поступка.²⁰

Међу документима овог фонда је и препис свечане депеше генерала Драже Михајловића о венчању Краља Петра II и принцезе Александре, као и списак "верних поданика његовог величанства Краља Петра II, који спонтано и од срца моле бога да благослови брак између свог господара Краља Петра II и принцезе Александре. У потпису, Горски штаб бр.200 Југословенске војске у отаџбини, 28. јун 1943. Слободне шуме и планине".²¹

Свечана депеша генерала Драже
Михајловића непознатом адресанту

Овом предмету припада и пропагандни документ ратног пресбиороа штаба Врховне команде намењен уредништвима листова – реч је о извештајима радио Бостона и америчке штампе о краљевском венчању у Лондону.

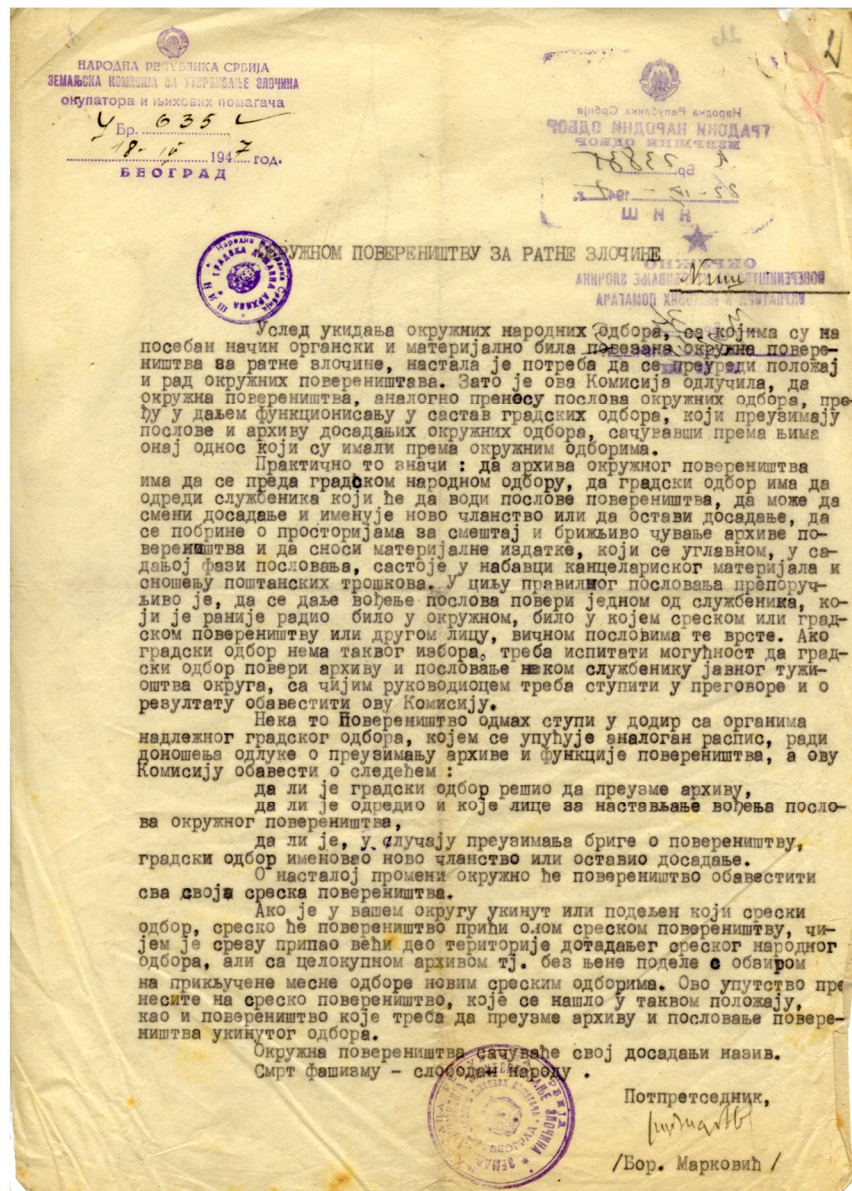
Градско повереништво Ниш за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, формирано Одлуком окружног повереништва 30.октобра 1944.године завршило је рад 1. октобра 1945.године. У том периоду, Повереништво је примило 1915 пријава против злочина окупатора, евидентирано је 636 злочинаца и 1666 жртава злочина. Ови подаци наводе се у извештају о раду Градског повереништва упућеног 1. новембра 1945. године Окружном повереништву за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача²² и у њему се констатује да има разлога да се верује да нису сви злочинци пријављени и да ће евентуалне пријаве примати и по истима извиђати одабрани стручњак, досадашњи секретар овог повереништва, бивши судија окружног суда Добривоје Кузмановић, код кога остаје и архива.

²⁰ ИАН, Козара К-2 микрофиш 81Р

²¹ ИАН, Козара К-1, бр.10

²² ИАН, Козара К-4, ф.бр.473-500, док.497

народни одбор. Дописом од 18.4.1947. године Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача препоручила је градским народним одборима да одреде једно лице за даље вођење послова или, уколико то не може, архиву и пословање повери неком службенику Јавног тужилаштва округа.

*Допис Земаљске комисије Окружном повереништву
о преносу послова на градски народни одбор*

Архивски фонд Окружно повереништво за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача смештен је највећим делом у Архиву Југославије (садашњи Архив СЦГ), нешто мањи део налази се у Архиву Србије и Војноисторијском институту у Београду. Историјски архив Ниш чува 2347 предмета са 5188 страница архивске грађе овог фонда издвојене и груписане по срезovima: Нишки, Алексиначки, Заплањски, Моравски, Сврљишки и Сокобањски. Чува се под сигнатуром КОЗАРА (Комисија за ратне злочине). Фонд је сређен, микрофилмовањем заштићен и доступан истраживачима.